

Marjana Kobe
Ljubljana

NA SLEDI OTROŠKEMU DOŽIVLJAJSKEMU SVETU IN IGRI Pripovedna proza za otroke Saše Vegri

Razprava obravnava dva prozna vzorca za otroke Saše Vegri. Analiza z motivno-tematskega in oblikovno-strukturnega vidika pokaže, kako avtorica v prvem proznem vzorcu na realističen način in v drugem v obliki sodobne pravljice tematizira otroški doživljajski svet in igro. V prvem vzorcu – realistični črtici – je igra osrednja tema; ta se v drugem proznem vzorcu – sodobni pravljici – izkaže tudi za poetološko izhodišče.

The paper deals with two children's prose patterns by Saša Vegri. Analysis from the point of view of motif, topic, form and structure shows the author to be thematizing children's perception in a realistic way in the first prose pattern, and as a contemporary fairy-tale in the second one. In the first pattern – realistic tale – game is the main topic; in the second pattern – contemporary fairy tale, however, the game turns out to be a poetological basis as well.

V pesništvu Saše Vegri sega tematizacija otroškega doživljajskega sveta in igre daleč pred izid pesničine prve pesniške zbirke za otroke *Mama pravi, da v očkovih glavi* (1978). Temo zasledimo pesniško razvito v sklenjen ciklus že leta 1967 v pesniški zbirki za odrasle *Zajtrkujem v urejenem naročju* v razdelku z naslovom **Uspavanke strahu**. V šestih pesemskih enotah tega ciklusa je pesnica na sledi doživljajskemu svetu in igri svojih dveh (predšolskih) otrok in hkrati tudi sama ujeta v mrežo njunih iger:

Vedno zahtevata/ le mene za svojo igro.
Potem me pustita,
kot puščata pokrov
ali cunjice.
In jaz pospravljam
z igračami
tudi sebe. Dajem se na pravi prostor.
A moj pravi prostor
je zdaj tu,
zdaj tam,
vedno nekje na sledi njunih iger.
(Vegri 1967, 30)

Z isto temo se je otroškim sprejemnikom Vegrijeva najprej predstavila kot pripovednica: časovno v bližini Uspavank strahu zasledimo v reviji *Ciciban* v letih 1965 do 1968 in zatem še v letniku 1972/73 sedem proznih pripovedi, ki vse po vrsti tematizirajo otroški doživljajski svet in igro. V zaporedju natisov v *Cicibanu* si besedila sledijo takole: *Balon*, *Darilo*, *Poseben dan*, *Danes Nina riše*, *Zakaj raste solata*, *V gozdu*, *Juretova zgodba*.

V teh sedmih proznih besedilih razbiramo dva prozna vzorca: prvi je **drobna realistična črtica**, drugi vzorec pa **kratka sodobna pravljica**. Prvi vzorec udejanja šest drobnih realističnih črtic: *Balon*, *Darilo*, *Poseben dan*, *Danes Nina riše*, *Zakaj raste solata*, *V gozdu*. Kot glavni literarni lik povezuje vse črtice predšolska punčka Nina. Vendar je vsaka drobna črtica samostojna bralna enota.

Vsaka črtica ima preprosto razvidno sintetično dogajalno linijo, saj nago-varja bralca začetnika. Vsaka uprizarja droben izsek iz vsakdanjika sodobnega mestnega predšolskega otroka. Običajno okolje sta dom in družinski krog z mamo in očkom; pri Nininih štirih letih pa se dogajalni prostor pomenljivo razširi s punčkinim odhodom v vrtec in z njeno postopno socializacijo v skupini vrstnikov. S širitvijo dogajalnega prostora se tudi naracija dogodkovno gosti, v podtekstu pa pripovedi nakazujejo, kako se manjšemu otroku v urbanem okolju bogati doživljajski in širi izkustveni svet. Asociaciji na ciklus pesmi Uspavanke strahu iz zbirke za odrasle *Zajtrkujem v urejenem naročju* se kar ponujata; prva: v Uspavankah strahu pesnica upesnjuje doživljajski svet in igro svojih dveh predšolskih punčk, v realističnih črticah pa je glavni otroški literarni lik tudi predšolska deklica; druga asociacija: pripovedovalka se v zgodbah o Nini parkrat razkrije kot mama glavnega otroškega literarnega lika, isti status nedvoumno izpričuje tudi lirski subjekt v Uspavankah strahu. Tako smemo domnevati, da je tudi zgodbam o punčki Nini mogoče iskati izvore v avtobiografsko signiranem gradivu kot zunajliterarni snovi.

V realističnih črticah, v katerih se pripovedovalka razkrije kot mama otroškega literarnega lika – najizraziteje v besedilih *Darilo* in *Zakaj raste solata* – je ta hkrati v vlogi stranskega literarnega lika tudi neposredno vključena v dogajanje. Kot stranski literarni lik s položaja odraslega opazuje in komentira akcije in reakcije glavnega otroškega literarnega lika, kar pogosto ustvarja specifične humorne učinke. Obenem pa orisana pripovedovalkina drža razkriva avtoričino izjemno empatijo v odnosu do manjšega otroka: otroško optiko sprejema kot enakovredno kategorijo svojemu odraslemu izkušenjskemu svetu.

Igra, otrokova domišljajska oz. ustvarjalna igra je središčna točka dogajanja v večini realističnih črtic: naj gre Nina s svojo vrtčevsko skupino na sprehod v gozd in se tam razživi pri različnih tipih iger (*V gozdu*); naj ta predšolska punčka v domači kuhinji, sočasno z maminim pripravljanjem družinskega kosila, »kuha« hrano za svojega medvedka (*Darilo*); naj sledimo Nininemu vehementnemu likovnemu ustvarjanju (*Danes Nina riše*); naj Nina v dvoje s svojo domiselno mamo podoživlja izmišljajo o tem, zakaj in kako raste solata (*Zakaj raste solata*) ipd.

Ob igri kot motivno-tematskem osrčju pripovedi, pa glavni otroški literarni lik nabira drobne življenjske izkušnje in spoznava pravila igre tudi v svetu odraslih. Tako Nina že v prvi v *Cicibanu* objavljeni črtici *Balon* ob nakupovanju z očkom spoznava, da ne moreš imeti rojstnega dneva, vključno z darili, vsakič, ko si kaj zaželiš. Podobno je z odkritjem, da nekega dne napoči čas, ko je iz dobro poznanege domačega gnezda treba zleteti v svet – v vrtec; tam pa bo tako in tako vse ena

sama igra z vrstniki: tako štiriletni Nini s posluhom za otrokov občutek varnosti obeta črtica *Poseben dan*.

Pred nami je izvirna različica proznega vzorca, ki ga sodobna slovenska mladinska proza dobro pozna. Saj sta temu proznemu vzorcu visoke estetske standarde že v poznih petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih prejšnjega stoletja uveljavila predvsem Ela Peroci in Lojze Kovačič, vsak s svojo različico. V njunih reprezentativnih zbirkah, kot sta *Za lahko noč* (1964) Ele Peroci in *Zgodbe iz mesta Rič-Rač* (1962) Lojzeta Kovačiča, sta oba besedna ustvarjalca med sodobne pravljice nizala zglede istega literarnega modela realistične črtice, kakršnega razbiramo v realistični pripovedni prozi za otroke Saše Vegri. Pomislimo npr. na Kovačičeve prigode fantka Tejka (*Tejko zida hišo, Tejko gleda v prihodnost*); pri Perocijevi pa na drobne realistične črtice, v katerih nastopata Anka in Jelka, literarna lika, ki ju je pisateljica vpletala tudi v svoje sodobne pravljice iz iste zbirke.

Poleg visoke estetske ravni ter motivno-tematskih in oblikovno-strukturnih prvin, družijo različico drobne realistične črtice Saše Vegri z različicama istega proznega modela Perocijeve in Kovačiča še avtobiografsko ozadje; pa tudi prizadevanje, da bi pri izboru besedišča prevzemala otroški pogled na svet: od tod pri vseh treh piscih prisposodbe, ki so blizu otroškemu doživljajskemu svetu in otroškemu razbiranju okolja, ki ga otroški literarni liki opazujejo.

Toda kot so drobne realistične črtice Ele Peroci slogovno izrazito lirično uglašene, Kovačičevi zgledi istega realističnega vzorca pa še v stilnem pogledu fantovsko razposajeno nabriti, je Vegrijeva spet samosvoja: pri njej razbiramo enostavno, stvarno dikcijo; toda s tistim posebnim humornim podtonom, ki se kasneje polno razživi v prvi pesniški zbirki za otroke *Mama pravi, da v očkovi glavi* (1978). V tej zbirki je mogoče zaslediti celo nekatere motivne drobce, kajpak pesemsko preustvarjene, ki jim je izvore najti v predhodnih drobnih realističnih črticah.

Ta besedila ostajajo raztresena po osrednji slovenski reviji za otroke *Ciciban* in so s pričujočo razpravo tudi prvič predstavljena slovenski strokovni javnosti.

Zato pa je edini zgled drugega modela avtoričine pripovedne proze za mladino, ki je v *Cicibanu* (letnik 1972/73) natisnjen pod naslovom *Juretova zgodba*, izšel v uredništvu Nika Grafenauerja leta 1975 kot slikanica ***Jure Kvak Kvak*** z ilustracijami akademskega slikarja Kostje Gatnika.

Pripoved *Jure Kvak Kvak*, že z naslovom nakaže novo avtoričino poetiko, se pravi zasuk od realistične/resničnostne proze k prozi s specifičnimi iracionalnimi prvini.

Jure Kvak Kvak je **kratka sodobna pravljica**, ki prevzema in domiselno modificira znani obrazec iz modela ljudske pravljice o kraljeviču, zakletem v žabo, ki ga reši pogumna deklica s tem, ko izpolni tri težavne pogoje oz. naloge.

Pravljica Saše Vegri ta obrazec iz starodavnega ljudskega izročila domiselno posodobi že z likoma obeh glavnih akterjev: Jureta, ki je sodoben petleten mestni otrok, in tete Otilije, njegove sodobne varuške, ki jo ima razvajeni in nabriti fantiček nedvoumno navito okrog svojega mezinca. Tako niti Jure ne uteleša v žabo usodno začaranega kraljeviča iz modela ljudske pravljice niti teta Otilija ne dosega statusa pogumne, požrtvovalne rešiteljice, kakršno pozna ljudsko pravljico izročilo: že zato ne, ker izpolnitev pogojev, ki naj bi začaranemu Juretu povrnilo človeško podobo, kajpak še zdaleč ne terja od Otilije poguma, požrtvovalnosti, odločnosti, iznajdljivosti, celo življenjskega tveganja, skratka lastnosti, ki so v

ljudski pravljici praviloma povezane z realizacijo pogojev, da se usodno zakletemu kraljeviču povrne človeška podoba.

Kakšen pogum neki, pa življenjsko tveganje, odločnost in iznajdljivost naj bi bili teti Otiliji potrebni, da izpolni tri pogoje Jureta začaranega: prvič, naj nikoli več ne skuha zelenjavne juhe za kosilo; drugič, Juretu naj namesto osovražene zelenjavne juhe za kosilo pripravi jagode s smetano; in tretjič naj pri priči omogoči, da se – začasno začaran v žabo – do sitega načofota in napacka v luži pred domačo stolpnico!

Gre za domiselno parodiranje obrazca iz ljudskega pravljичnega izročila: kot se za vsako pravo parodijo spodobi, je v Juretovi zgodbi smešna, banalno vsakdanja snov opesnjevana na resnoben način in v privzdignjeni dikciji, kakor ta slog izpričuje resnobna, privzdignjena govorica v dialogih med Juretom v vlogi v žabo začaranega kraljeviča in tete Otilije v vlogi dobrosrčne rešiteljice. Primer dialoga:

Teta Otilija: »Vem, da nisi navadna žaba. Jure začarani! Vem, tako kot mi bije v prsih srce, da si zakleti kraljevič, zato povej, kako naj te rešim?«

Jure (spremenjen v žabo čepi v kuhinjskem pomivalnem koritu): »Prej ne bom mogel postati to, kar želi tvoje dobro srce, dokler ne storijo treh dobrih dejanj tvoje roke, rega kvak!«

In ko se teta Otilija obotavlja, da bi izpolnila tretje »dobro dejanje« in odnesla Jureta začaranega čofotat v blatno lužo pred domačo stolpnico, jo ta spet nagovori v parodično resnobno privzdignjenem slogu: »Nisi dovolj pogumna, moral bom ostati to, kar sem, dokler se ne rodi pogumnejša in plemenitejša od tebe!«

In kot je v ljudski pravljici preobrazba zakletega kraljeviča v človeka usodno odvisna od pogumne in požrtvovalne rešiteljice, je ta situacija v Juretovi zgodbi obrnjena: tu je Jure začarani tisti, ki avtoritativno usmerja dogajanje, njegova varuška je zgolj poslušno orodje v rokah nabritega petletnega mulčka.

In ko ta razvajeni edinček pri svoji varuški doseže uresničitev svojih treh pogojev, je ob sladkanju z jagodami za mizo v domači kuhinji milostno pripravljen postati spet človeški fantek.

Teta Otilija je kajpak presrečna, da se je vse uredilo, še preden sta prišla iz službe Juretova starša. Pravzaprav sta srečna oba! Srečen konec torej – kot v ljudski pravljici! V resnici ta t. i. »srečen konec« Juretove prigode spet na neki način parodira stereotip srečnega konca, ki je tako značilen za model ljudske pravljice: saj v resnici hudomušno problematizira obupno popustljivo vzgojno metodo tete Otilije.

O parodičnosti oz. parodiranju modela ljudske pravljice v besedilu *Jure Kvak Kvak* je lucidno razpravljal že Gorazd Beranič v svoji obravnavi *Mladinska književnost Saše Vegri* (Beranič 1993). V zvezi s kategorijo parodije mdr. opozarja na potujitev standardnih zakonitosti tradicionalne pravljice; pri tem razmišlja tudi o načelu igre, ki da jo v obrambo zoper razne omejitve s strani odraslega sveta uprizori Jure, glavni otroški literarni lik (Beranič 1993:30).

Pridružujem se avtorjevi ugotovitvi, da je »načelo estetske igre v literarnem delu uporabljeno izredno duhovito in sveže« (prav tam: 28). Zato nameravam v nadaljevanju podrobneje razčleniti strukturno-morfološke značilnosti pripovedi *Jure Kvak Kvak* in tako pokazati na posebno funkcijo kategorije igre v modelu sodobne pravljice.

Besedilo *Jure Kvak Kvak* je tipičen zgled kratke sodobne pravljice z otroškim glavnim literarnim likom (Prim. Kobe 1999: 5–11). V tej različici modela kratke sodobne pravljice je otroški literarni lik – tako kot Jure – praviloma v razvojnem

obdobju, ko je zanj igra pomembna, če ne najpomembnejša dejavnost; in ko doživlja realni svet in svet irealnega/ iracionalnega/ domišljjskega (še) kot dve enakovredni resničnosti. Ta značilna drža do sveta glavnega otroškega literarnega lika je v modelu sodobne pravljice v pomenljivi zvezi z njeno tipično strukturo: to strukturo pa nedvoumno razkriva tudi tekst *Jure Kvak Kvak*. Gre za dvoplastnost realnosti in iluzije v smislu modela igre (Elkonjin 1984: III. pogl.). Kakor živi otrok, ki se igra, hkrati v dveh svetovih, v vsakdanjem in irealnem, je tudi zgodba o petletnem Juretu in njegovi varuški strukturirana dvoplastno: to pomeni, da dogajanje poteka na dveh ravneh, realni in irealni, vendar v enem(istem) svetu, ki je Juretova domača kuhinja. Začetek in sklep dogajanja sta – spet skladno s tipično strukturo sodobne pravljice – umeščena v Juretov resnični vsakdanjik: Jure pri kosilu v domači kuhinji. Vendar je dogajanje na irealni/iracionalni ravni – uprizarja jo Juretova začasna preobrazba v žabo – tista plat dogajanja, ki je za otroški literarni lik eksistencialno važnejša in ima v tekstu posebno težo; posebno težo zato, ker prav iracionalna raven dogajanja praviloma omogoča v modelu sodobne pravljice otroškemu literarnemu liku reševanje vsakršnih stisk in problemov, ki jim le-ta v realnosti ni kos. Juretova stiska v realnem vsakdanjiku je osovražena zelenjavna juha, ki mu jo za kosilo kuha varuška teta Otilija. Fantek se ji izogne tako, da se kratko malo »preseli« na irealno/iracionalno raven dogajanja, ko spremenjen v žabo odkvaka v kuhinjsko pomivalno korito in odtlej iz njega komunicira s svojo varuško. S prehodom na irealno/iracionalno raven dogajanja otroški literarni lik udejani morfološko stalnico sodobne pravljice, ki je namreč ta, da so v tem vzorcu iracionalne proze otroškim literarnim likom praviloma omogočene neomajne bivanjske sposobnosti: kot Jure se le-ti lahko brez vsakršnih zadržkov »selijo« iz realnega vsakdanjika na irealno/ fantastično raven dogajanja in spet vračajo v realnost – **kot pri igri!**

Toda kakor po znanem raziskovalcu fenomena igre filozofu Eugenu Finku »stvari v svetu igre nikakor ne prekrivajo dejanskih stvari resničnega sveta« (Fink 1979: 119) tako tudi v Juretovi zgodbi ostaja plast irealnega vseskozi transparentna: realnost preseva skozi tako, da so nenehno razvidni in prepoznavni obrisi Juretovega realnega okolja, se pravi domače kuhinje in tete Otilije v njej.

Teta Otilija ostaja ves čas Juretove začasne preobrazbe v žabo trdno na realnih tleh, na realni ravni dogajanja, kar v slikanici kongenialno prikazujejo tudi Gatnikove ilustracije. Na teh izvrstnih in dinamičnih podobah se tudi vidi, kako varuška Juretovo preobrazbo v žabo, njegov nenadni prehod na irealno/iracionalno raven dogajanja spremlja z začudenjem, osuplostjo in strahom, kot je to značilno za reakcije literarnih likov odraslih ljudi v modelu sodobne pravljice. Ta model pravljice namreč likom odraslih ljudi praviloma odreka možnost prehajanja na irealno raven dogajanja, kot teta Otilija v Juretovi zgodbi ostajajo vseskozi v izkustveno preverljivem resničnem svetu.

V nasprotju z omejenimi bivanjskimi možnostmi likov odraslih ljudi – mednje kot rečeno spada tudi teta Otilija – so neomejene bivanjske sposobnosti otroških literarnih likov – tako tudi Jureta – utemeljene prav z doživljajsko specifično njihove starostne stopnje, ko je igra otrokova poglobljena dejavnost in ko pri igri otrok brez vsakršnih zadržkov prehaja iz realnosti v iluzijo in spet nazaj v resnični svet.

Na irealni ravni dogajanja, na kateri je »vse mogoče« – kot pri igri – tudi petletni Jure doseže izpolnitev svojih treh želja. In ko se tako na irealni ravni dogajanja

stiska otroškega literarnega lika razreši, za Jureta ni več razlogov, da se ne bi kot človeški fantiček vrnil spet v resnični svet.

Igra se zdi glavna vzmet dogajanja v Juretovi zgodbi, kategorija igre pa avtoričin ustvarjalni princip, poetološko izhodišče.

S tega vidika lahko Juretovo zgodbo razbiramo tudi kot domiselno domišljjsko igro med Juretom in njegovo varuško. Po takšni interpretaciji te kratke sodobne pravljice bi Jure prvo pobudo za igro zaznal že v pripombi tete Otilije, ko je ta opazila, da fantiček vsako žlico osovražene zelenjavne juhe poplakuje z obilnimi požirki vode: »Saj boš postal še žaba, če se boš tako nalival z vodo«. To možnost za igro nabriti in domišljije polni fantek pri priči zgrabi; prav tako možnost za t. i. »igro vlog« s svojo varuško po ustaljenem obrazcu iz modela ljudske pravljice. Iz njegove suverene drže in dikcije v dialogih z varuško pa bi smeli sklepati, da Juretu model ljudske pravljice nikakor ni tuj oz. da se fantiček spozna na svet ljudskih pravlji in se jih je nemara že dodobra naposlušal: ker kako bi bilo sicer mogoče, da je fantiček pri t. i. »igri vlog« znani pravljичni stereotip o kraljeviču, zakletem v žabo, uporabil tako spretno in hkrati prebrisano v svojo korist!

Tako se izkaže, da je kratka sodobna pravljica *Jure Kvak Kvak* – kot vsak kvaliteten tekst za mladino – recepcijsko povsem odprta in jo je mogoče – z izvrstno Gatnikovo vizualizacijo vred – sprejemati na več načinov.

Najprej tako rekoč »dobesedno«: tako jo, tudi po mojih osebnih izkušnjah, sprejema predšolski otrok, s katerim skupaj prebiramo in pregledujemo slikanico; zdi se, da pravljico podobno podoživlja tudi malo večji otrok, ki slikanico že bere sam.

Odraščajoči in odrasli ljubitelji pravlji in slikanic pa ta slikaniški tekstovno-likovni monolit dojemamo tudi kot duhovito parodiranje znanega obrazca iz modela ljudske pravljice. Ali pa kot domiselno domišljjsko »igro vlog«, v katero se zapleteta petletni Jure in njegova varuška.

Povzetek

Razprava obravnava pripovedno prozo za otroke pesnice Saše Vegri. Ta opus, ki sicer ni obsežen, je nastal in bil objavljen že pred avtoričino prvo zbirko za otroke *Mama pravi, da v očkovi glavi* (1978). To pomeni, da se je priznana pesnica za odrasle in mladino otroškim sprejemnikom predstavila najprej kot pripovednica.

Obravnava razkriva dva prozna vzorca: drobno realistično črtico in kratko sodobno pravljico. Za oba prozna vzorca je značilno, da je glavni literarni lik sodoben predšolski otrok v sodobnem urbanem okolju. Analiza tekstov z motivno-tematskega in oblikovno-strukturnega vidika dokazuje izvirnost ustvarjalnega postopka v zglelih realistične in iracionalne pripovedne proze.

Viri

Lojze Kovačič, 1962: *Zgodbe iz mesta Rič-Rač*. Ljubljana: Mladinska knjiga

Ela Peroci, 1964: *Za lahko noč*. Ljubljana: Mladinska knjiga

Saša Vegri: Balon. *Ciciban*. 1965/66. 125–126.

– -: Darilo. *Ciciban*. 1966/67. 57.

- : Poseben dan. *Ciciban*. 1966/67. 85.
- : Danes Nina riše. *Ciciban*. 1966/67. 114–115.
- : Zakaj raste solata. *Ciciban*. 1966/67. 184.
- : V gozdu. *Ciciban*. 1967/68. 64–45.
- : Juretova zgodba. *Ciciban*. 1972/73. 274–275.
- , 1975: *Jure Kvak Kvak*. Ilustr. Kostja Gatnik. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- , 1978: *Mama pravi, da v očkovi glavi*. Ilustr. Marjan Manček. Ljubljana: Mladinska knjiga
- , 1967: *Zajtrkujem v urejenem naročju*. Koper: Lipa

Literatura

- Gorazd Beranič, 1993: Mladinska književnost Saše Vegri. *Otrok in knjiga*. 20/36. 14–34.
- D. B. Eljkonjin, 1984: *Psihologija dečje igre*. Beograd: Nolit.
- Eugen Fink, 1979: *Grundphaenomenene des menschlichen Daseins*. Muenchen: Fischer.
- Marjana Kobe, 1999–2000: Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* 26/47. 5–11; 26/48. 5–12; 27/49. 5–12; 27/50. 6–15.
- Janko Kos, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.